

UNIVERSITATEA DE ARTĂ ȘI DESIGN CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ARTE PLASTICE

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT
EROTISMUL ÎN PICTURA SECOLULUI XX

DOCTORAND:

IOAN POPDAN

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:

PROF. UNIV. DR. IOAN SBÂRCIU

CLUJ-NAPOCA

2014

Cuprins:

Introducere	4
I. Paradigme ale erosului în cultura europeană	7
1.1. Platon și mitologia erosului.....	8
1.2. Iubirea romantică.....	12
1.3. Freud și analiza „științifică” a erotismului.....	15
1.4. Perspective contemporane asupra erosului.....	20
II. Eros și transgresiune. Problematika nudului feminin	25
2.1. Începuturile: Eduard Manet, <i>Olympia</i>	26
2.2. Proiectul subversiv. Folosirea pornograficului în scopul interogării canonului artei.....	30
2.3. Proiectul revizionist. Tentative de reinterpretare ale nudului.....	34
2.4. Proiectul satiric. Critica socială prin intermediul interpretării nudului.....	41
III. Eros și primitivism. Redescoperirea bidimensionalității și simbolismului în pictură	58
3.1. Gauguin și exoticul Tahiti, o altă perspectivă.....	61
3.2. Măștile africane și pictura erotică a primei jumătăți a secolului XX.....	65
3.2.1. Măștile africane și perspectiva istorică.....	65
3.2.2. Măștile africane și vederea binoculară.....	67
3.3. Primitivismul în pictura contemporană.....	71
3.3.1. Pictura tantrică și revoluția sexuală a anilor '60.....	71
3.3.2. Primitivismul în pictura sfârșitului de secol XX.....	75
IV. Erotismul irațional. Recursul la interioritate	95
4.1. Erotism, identitate și introspecție în pictura începutului de secol XX.....	97
4.1.1 Modernismul vienez și căutarea „adevăratei naturi” a femeii.....	97
4.1.2 Misterele erosului mecanic.....	102
4.2. Erotismul suprarealist.....	105
4.2.1. Experiența erotică și automatismul psihic.....	105
4.2.2. Erotismul metodei paranoico-critice.....	108
4.2.3. Erotismul oniric și „modelul Olympia”.....	110
4.3. Erotismul expresionist-abstract: “rebelul” Willem de Kooning.....	113
V. Agonia erosului și moartea picturii. Instaurarea imaginii seriale	131
5.1. Imaginea picturală și tehnica fotografică.....	134

5.2	Imaginea picturală cu caracter erotic și tehnicile de multiplicare ale imaginii în serie.....	136
5.2.1	Nudul impersonal și compoziția colajistică.....	137
5.2.2.	Nudul masculin și imaginea serială.....	139
5.2.3.	Nudul domestic și imaginea serială.....	140
5.2.4.	Nudul ca ambalaj și imaginea serială.....	141
5.3.	Imaginea picturală fotorealistă.....	142
VI.	Vertigo. Un excurs pictural pe marginea simbolismului erotic.....	155
6.1.	Scurte lămuriri asupra titlului.....	158
6.2.	Problematika plastică.....	158
6.3.	Aspecte de ordin simbolic.....	160
6.4.	Sensul proiectului.....	162
	Concluzie.....	179
	Bibliografie.....	182
	Lista ilustrațiilor.....	186

Rezumat

Tema principală a lucrării de față este cercetarea asupra operelor picturale cu caracter erotic proprii artei secolului XX. Lucrarea își propune să răspundă la întrebări precum: Cum a fost perceput arealul erotic al secolului al XX-lea prin optica picturii?; Care este raportul dintre imaginea paradigmelor deja consacrate ale erosului și acest areal reprezentat la nivel pictural?; Cum se definește genul picturii perioadei în cauză, în speță cea erotică, vizavi de tradiția istoriei picturii? Răspunsurile la aceste întrebări sunt formulate prin stabilirea și definirea problematicilor plastice principale care coagulează în jurul lor viziuni inevitabil diferite asupra erotismului și prin determinarea cauzalităților socio-culturale care au contribuit la apariția și dezvoltarea respectivelor preocupări artistice.

Structura lucrării este construită pe șase capitole, introducere și concluzie. Dacă primul capitol își propune să circumscrie istoria paradigmelor culturale occidentale importante care au contribuit la formarea concepției despre eros și a mecanismelor sale de funcționare, următoarele patru capitole subliniază patru problematici plastice care privesc din unghiuri diferite maniera prin care dimensiunea erotică este reliefată pe întreg parcursul secolului XX. Sub formă de contrapunct, capitolul al șaselea propune un proiect personal de cercetare plastică și implicit un răspuns și o viziune proprie la întrebările ridicate de cartografierea "peisajului" erotic analizat în prealabil.

Primul capitol, *Paradigme ale erosului în cultura europeană*, își propune să puncteze câteva dintre etapele determinante pentru constituirea a ceea ce se poate considera a fi erotismul occidental. Existența unei specificități a erotismului european, a unei mărci proprii a acestuia, este dată de contribuția unor gânditori care – de la Platon la Freud – și-au pus amprenta asupra spiritualității europene, precum și de constituirea unor mituri fundamentale ale iubirii, așa cum este mitul iubirii romantice.

În subcapitolul *Platon și mitologia erosului* se analizează cea mai influentă tradiție a iubirii în contextul lumii occidentale și anume cea a platonismului, originată într-o serie de dialoguri ale lui Platon, în special în *Banchetul*, al cărui subiect explicit este natura iubirii, sau mai exact a *erosului*. Aici se punctează îndeosebi cele două poziții din *Banchetul*, a lui Aristofan respectiv a lui Socrate. Prin intermediul lui Socrate care la rândul său apelează la Diotima, Platon plasează iubirea la polul opus dorinței sexuale. Conform lui Platon dorința fizică, departe de a fi o extensie a iubirii, nu face decât să împiedice împlinirea iubirii, ne

distrage față de adevărata menire a erosului, care este impersonală și nepasională: iubirea Frumuseții, Adevărului și Binelui.

În subcapitolul *Iubirea romantică* se analizează o paradigmă a erosului ce a devenit centrală pentru arta occidentală și anume mitul iubirii imposibile dintre un bărbat și o femeie, iubire a cărei esență este suferința și care eșuează în mod inevitabil. Dar oricât de inevitabilă ar fi suferința, iubirea este permanent întărită și menținută datorită pasiunii. Pasiunea devine forța care depășește toate obstacolele care apar și a căror menire nu e alta decât de a intensifica emoțiile, de a transforma durerea în pasiune, de a promite în cele din urmă o fericire care nu se va împlini niciodată. Această fericire va deveni posibilă eventual doar după moarte.

Subcapitolul *Freud și analiza „științifică” a erotismului* vorbește despre spargerea unui tabu ce învăluia până atunci acest subiect. Freud a fost și cel care a lansat o adevărată provocare la adresa idealului filosofic al unei iubiri transcendente și universale, el fiind primul care a așezat iubirea pe masa de disecție, transformând-o într-un subiect de cercetare și de dezbateră mai mult sau mai puțin științifică. Vorbind despre libido și sexualitate, teoria lui Freud a provocat spiritele începutului de secol XX.

Ultimul subcapitol *Perspective contemporane asupra erosului* punctează principalele tendințe de gândire ce se raportează la acest univers din prima jumătate a secolului al XX-lea până azi, de la Georges Bataille până la Michel Foucault. De aici reiese faptul că abordările care privesc această tematică sunt extrem de diverse, că tot ceea ce aparține corpului, sexualității, erotismului, constituie subiecte fierbinți pentru filosofia contemporană, acestea ieșind din statutul de subiecte secundare, așa cum au fost pentru filosofia tradițională.

Pe parcursul capitolelor II, III, IV și V analiza lucrărilor pleacă de la definirea erotismului prin dualitatea interdictului și transgresiunii. Aici se scoate în evidență o preocupare accentuată și constantă pentru actul artistic de sorginte transgresiv. Faptul se datorează contextului dinamic al schimbărilor socio-culturale ce au avut loc în secolul precedent, realitate istorică preocupată de erodarea treptată a interdictelor și de instaurarea pas cu pas a regimului transgresiunii. Față de tumultul realității, artiștii au avut percepții și reacții diferite, atitudini ce pot fi identificate ca făcând parte din două tendințe fundamentale: una de implicare în reglarea ordinii lumii iar alta de evadare din frământata realitate contingentă.

Al doilea capitol, *Eros și transgresiune. Problematika nudului feminin*, se apleacă asupra modalității în care pictura occidentală a abordat problematica nudului feminin. Aici se

subliniază, trecând prin tradiția picturii moderniste a nudului, care începe odată cu *Olympia* lui Manet, modalitățile extrem de diverse prin care pictura secolului XX a răspuns creativ la provocările unui gen artistic atât de important pentru tradiție, dar care părea condamnat definitiv în urma atacurilor la care a fost supus de avangarda interbelică. Astfel, capitolul II vorbește despre implicarea artiștilor în critica unui canon de bază a picturii occidentale, gen conservat de o mentalitate burgheză împietrită care, în opinia acestor pictori, trebuie schimbată.

Începuturile: Eduard Manet, Olympia este primul subcapitol din această a doua parte a lucrării și problematizează importanța pe care această lucrare o are pentru critica adusă canonului nudului feminin din cadrul picturii occidentale. Conform lui Anthony Julius critica întreprinsă odată cu *Olympia* face ca, pornind de aici, accesarea nudului să se dividă în două proiecte artistice distincte și anume proiectul subversiv și proiectul revizionist. La aceste două proiecte noi vom mai adăuga unul și anume proiectul satiric. În consecință pe parcursul următoarelor trei subcapitole *Proiectul subversiv. Folosirea pornograficului în scopul interogării canonului artei, Proiectul revizionist. Tentative de reinterpretare ale nudului și Proiectul satiric. Critica socială prin intermediul interpretării nudului* se analizează trei forme diferite de procesare a nudului feminin în pictură.

În cel de-al treilea capitol, *Eros și primitivism. Redescoperirea bidimensionalității și simbolismului în pictură*, se abordează problematica erotismului în contextul fascinației pe care pictura occidentală începe să o manifeste față de „primitivismul” artei non-europene. Șocul descoperirii în special a artei africane a atras după sine o abordare nouă a erotismului, abordare centrată pe alte valori decât cele ale unei tradiții europene inevitabil raționalizante. Magicul, simbolicul, iraționalul, vor deveni de acum încolo mărci esențiale ale unei abordări a erotismului prin prisma „exoticului”. Cu alte cuvinte, capitolul III tratează despre evadarea pictorilor în universuri arhaice nealterate de criza unei culturi occidentale obosite de pe urma exacerbării spiritului rațiunii.

Subcapitolul *Gauguin și exoticul Tahiti, o altă perspectivă* punctează prima evadare notabilă a picturii moderniste din arealul culturii occidentale. Subcapitolul următor, *Măștile africane și pictura erotică a primei jumătăți a secolului XX*, arată felul în care acest început a fost continuat de foviști și cubiști, în speță de Matisse, respectiv Picasso.

Subcapitolul *Primitivismul în pictura contemporană* analizează felul în care mișcarea de eliberare sexuală a anilor șaizeci se reflectă în pictură dar și arată câteva forme de procesare a artei primitive în pictura sfârșitului de secol XX. În concluzie, putem afirma că

erotismul în pictura occidentală poate fi perceput, în parte, prin prisma problematicii plastice desemnate de preocuparea pentru bidimensionalitate și simbolism, chestiuni strâns legate, credem noi, de fascinația pentru arta primitivă în general și de arta africană în special. Această caracteristică a picturii erotice străbate, începând cu sfârșitul secolului XIX și până azi, istoria artei moderne și contemporane.

Capitolul patru, intitulat *Erotismul irațional. Recursul la interioritate*, vorbește despre un alt gen de evadare din tradiția picturii clasice: evadarea în interioritate. O parte semnificativă a lumii artei de după anul 1900, întoarce, din diferite motive spatele realității sociale, politice, chiar cotidiene. Ca urmare a unui cumul de factori extrem de diverși, această realitate a ajuns să fie percepută ca nesatisfăcătoare sau chiar amenințătoare pentru sănătatea mentală și afectivă a omului modern. Refugierea în interioritatea creatoare a dat naștere unei abordări aparte a erotismului care a stat la baza creației unor opere de importanță majoră a genului. Așadar, capitolul IV identifică un refugiu al artei în lumea visului precum și interesul pentru introspecție, autocunoaștere, prelucrarea traumei și a celor mai profunde fobii.

În subcapitolul *Erotism, identitate și introspecție în pictura începutului de secol XX* se analizează două momente extrem de importante pentru dezvoltarea ulterioară a acestei tendințe și anume pictura vieneză cu exponenții săi de marcă, Klimt și Schiele și pictura lui Marcel Duchamp. Dacă pictura vieneză este influențată de cercetările lui Freud din domeniul psihanalizei, încă dinaintea suprarealiștilor, dar și de atmosfera "decadentă" a fostei capitale de imperiu, pictura lui Duchamp vine pe filiera dadaistă și futuristă și respiră din aerul filosofiei lui Bergson.

Erotismul suprarealist, cel de al doilea subcapitol al acestei secțiuni tratează, pe de o parte, despre felul în care artiști precum Masson sau Miró dau curs în operele lor la ceea ce Breton numea prin metoda suprarealistă a automatismului psihic, pe de altă parte despre maniera lui Dalí de a răspunde necesității autoanalizei psihice prin metoda paranoico-critică. Cea de a treia parte a acestui subcapitol vizează alte trei metode de investigare a visului în pictură prin creațiile lui Rousseau, Chagall și Khalo.

Ultimul subcapitol *Erotismul expresionist-abstract: "rebelul" Willem de Kooning* are în vedere circumscrierea curentului în contextul preocupărilor pentru refuzul exteriorității și preocuparea pentru sondarea limitelor de investigație a limbajului propriu exprimării picturale, dar și raportul personal pe care Willem de Kooning îl are cu acest proiect gândit și conceptualizat de Clement Greenberg.

Al cincilea capitol, *Agonia erosului și moartea picturii. Instaurarea imaginii seriale*, urmărește, la polul opus față de atitudinile analizate în capitolele anterioare, modalitățile prin care o parte a lumii artei secolului XX încearcă să gestioneze *status quo*-ul lumii moderne prin asumarea acestuia. Accesarea asumării în cauză se desfășoară pe diverse paliere, de la acceptarea realității lumii moderne până la critica acesteia. Astfel, capitolul V arată preocuparea picturii pentru definirea limitelor sale în contextul oglindirii unei realități caracterizate prin instaurarea imaginii seriale, reproductibile și manipulabile.

În *Imaginea picturală și tehnica fotografică* se subliniază raporturile dintre secvențialitatea mișcării reprezentată prin metodele proprii fotografiei și folosirea acestor procedee în pictură. La Duchamp sensul acestei abordări este de factură subversivă, el dorind să scoată în evidență limitele exprimării picturale în ceea ce privește reprezentarea uneia dintre cele mai importante caracteristici ale epocii moderne și anume, dinamismul, mișcarea sau viteza.

Subcapitolul *Imaginea picturală cu caracter erotic și tehnicile de multiplicare ale imaginii în serie* are în vedere analiza instaurării imaginii seriale și modul în care acest fapt a determinat evoluția ulterioară a expresiei picturale. Studiul este aplicat pe patru direcții după cum urmează: *Nudul impersonal și compoziția colajistică*, *Nudul masculin și imaginea serială*, *Nudul domestic și imaginea serială* și *Nudul ca ambalaj și imaginea serială*. Cele patru analize scot în evidență opere ce ipostaziază dizolvarea dimensiunii erotice din perspectiva morții pasiunii sub influența nemijlocită a mecanismelor lumii capitaliste care tind să confiște eliberarea sexuală, să o mercantilizeze, ba chiar să o transforme în pornografie.

Ultimul subcapitol *Imaginea picturală fotorealistă* problematizează opere ale pictorilor contemporani ce folosesc imaginea fotografică în sensul reprezentării picturale hiperrealiste ce presupune supralicitarea la extrem, fără precedent, a subiectului. Acest fapt spune un singur lucru și anume că realitatea nu trebuie interpretată ci luată așa cum este, doar reprodușă.

În concluzie, cele două constante, apetența pentru transgresiune și implicarea, respectiv evadarea, în sau din realitatea tumultoasă, sunt definatorii pentru înțelegerea erotismului picturii secolului XX. Plecând de la aceste premize, proiectul pictural *Vertigo*, analizat pe parcursul capitolului VI, răspunde în manieră personală la valența transgresivă a culturii contemporane și implicit, prin răspunsul formulat, afirmă adeziunea față de una dintre cele două tendințe fundamentale de raportare la ideea de erotism. Dacă evadarea este

subliniată în capitolele III și IV iar implicarea în capitolele II și V, în capitolul VI, proiectul *Vertigo* adoptă atitudinea evadării din fața tendințelor de ordin transgresiv.

Gândit pe parcursul a patru subcapitole, *Scurte lămuriri asupra titlului, Problematika plastică, Aspecte de ordin simbolic și Sensul proiectului*, capitolul *Vertigo. Un excurs pictural pe marginea simbolismului erotic* analizează structura și semnificația proiectului personal de cercetare plastică.

Din punctul de vedere al structurii sale proiectul propune un număr de șapte picturi construite pe principiile compoziției centrate. Ele sunt variațiuni pe aceeași temă, reluând în mod obsesiv tematica cercului, a centrului și a marginii. Privite în ansamblul lor, picturile propun o dinamică ritmată, o pulsație, prin dilatarea sau micșorarea centrului. Tensiunea în cauză este accentuată de contrastul elementului figurativ, reprezentat realist, cu cel abstract, al materiei picturale “necizelate”. Materia picturală desemnează marginile cercului și este organizată prin reprezentarea minimalistă a liniarității reverberației cercurilor concentrice. Elementul figurativ, un drapaj sub formă de voal spiralat este inserat de jur împrejurul centrului. Nucleul central al compozițiilor nu are nici o reprezentare propriu zisă; el desemnează un spațiu gol a cărui existență este determinată de prezența și expresia marginii.

Din punctul de vedere al semnificației, *Vertigo* își identifică refugiul în universul polisemantic al simbolisticii erotice cu ajutorul căreia eludează reprezentarea figurativă concretă și afirmă necesitatea formulării unui interdict. Obturarea accesului nemijlocit la corporalitatea nudă prin intermediul reafirmării importanței simbolului este o formă de anulare a unui lung șir de transgresiuni ce au făcut ca noi să putem avea azi parte de prezența sexualității afișată tranșant în domeniul public. Motivația interesului pentru simbol, gândit ca interdict în acest context, constă în încercarea de a repune în discuție mecanismul erotic văzut ca tensiune între interdict și transgresiune. Interdictul, dizolvat fiind în mod constant și rapace de repetatele transgresiuni desfășurate pe parcursul secolului precedent, a ajuns să pună sub semnul întrebării ideea de transgresiune și prin aceasta însăși ideea de erotism. Nu întâmplător, conform unei întregi suite de gânditori contemporani, erotismul suferă azi o agonie de pe seama morții pasiunii, se confundă nu de puține ori cu pornografia, opusul său, și este adeseori confiscat de mecanismele mercantile ale societății de consum. Astfel, seria *Vertigo* mizează pe funcția imaginativă a dimensiunii erotice și nu pe expunerea nemijlocită a ei, pe capacitatea privitorului de a lectura cu propriile sale mijloace un tip de imagine ce nu se oferă consumului ci își propune doar să provoace și să creeze stări. Cu alte cuvinte, seria de picturi tinde spre ideea de operă deschisă, demers ce propune un conținut cu mesaj

pluridirecțional față de care privitorul are un rol activ de implicare hermeneutică ce întregeste mesajul și încheie opera.

Privită în ansamblul său, lucrarea de față încearcă, cu ajutorul analizei imaginii picturale, o circumscriere a dimensiunii erotice asumată și afirmată de cultura secolului XX, o schițare a raportului cu paradigmele sale istorice dar și formularea unui răspuns plastic personal ipostaziat în chip de dialog cu parametrii studiați pe întregul parcurs al lucrării.